

Азтангаштың аңнап үнгөш, арбын
өлүүн чуртка сөңнээр
КАН ДЕГ ДАДЫККАН КИЖИЛЕР

ОРУК * ДЕМЛЕГДЕЛИ

ген алырын дыка хей анчылар ам-
даа неген турарлар.
Н. ОЙДУП-ООЛ.
«Х Улуг тоолор» колхоз

Бирги классчылар дугайында

(Башкыны бодалдары)

Школында аде организаастар дугайында доойлуну боттандырып турар уеде, хай-хый башкылар боттарынын практикалыга башкылаа ажилынын беки мергежилян ажиллап турган, класска ийи чылчылар чалгыс-лаа чок болурун чеди алдырып көргүзүп турар.

Ийи чылчыларны болурубазынын бир кол негелден болза, өөреникчилерин быжы билдиги болурун чеди адырында. Өөреникчилер шилчилер дугайында РСФСР-ниң Министрлер Чөвүленин инструкторлар бугаар алырга, бирги классчы өөреникчилер чылдагаан чок черге хей өөренилсе шыгы үзүп турган, чыл дугузунда өөренилсе болза, ону да-раанынн классчы шилчилерде база бугунараа азы чартык чылдык өөренилсе түннелде ала багай салыр аргавыс чок болгай. Бирги класска ажиллап турган башкылар бо инструкторлар барымдалаа, чамдык багай билдиги өөреникчилерге уа-дун азы чартык чыл түннелде ба-гай демек салбай, дора дие-де «Ээ демекти «тырта-тырта-лаа» сал-гаш, школа дирекциялыгына клас-зы чусу болганын илестерип апар. Дир эвес багай салыр болза, ол ин-структорлар куустейи барганы оу ышажы. Илгир таарымада шко-ла дирекциясы ол башкы-биле кан-чап-лаа чынарарыс ужураг болу-турар-дыр.

Шак мычаар, чыл дугузуна өөреникчилерге ортумак демекти са-лып келгенден, өөренилсе чыл-ын түннелде чамдык кошмак билдиги өөреникчилер ортумак де-мекти болганда, ийги классче чал-гыш шилчилер алба болу.

Бирги класска хал-назым бичин, өөренилген аайы чала-лаа билип ап эгелер чоруту өөренил турар. Оларга башкыларынн эол-де-эилден, бөлүк аажы-чанары уругууч негеттерин болбай аан. Иччанажок бирги классчыларга демекти тээрэн дыга, орус дыга, (номчуууна, бижиринге), санга канчаар салдырып тускай норма-зы бар. Ол класстын өөреникчи-лерине кым-на башы тыва дыга, арифметикага, орус дыга негелде-ни, мылгына хыналда ажилдарын чыгуу бугаар чоруту, демек са-лдырып норма бугаар салгып тура-болду, ол башкыга немедзе ин-структорларнн херек чоту билингиле болгай. Чүте дие, башкыга өөрени-чи бугузуучу канчаар өөренип тура-рыс билингиле.

Мылгы чижеткен көрүп көрө-дүр. 1961—62 өөренилсе чыл-ын-да Кызыл-Тайга сес чыл школа-нын 1-ги классын дооскан Сат Кы-зыл-оол бистин школынн 2-ги клас-тына бо чылды өөренил эгелден. Өөренилген 1-ги классан 2-ги клас-сче шилчез документтерин алгаш көргө, ол кол ортем бур-зунге шуну-ла 3 демекти, хый шак усаан.

Чаз өөренилсе чыл эгелден би-ле калы бирги класска өөренип чүдүн ийги класска кол ортемне-ге программа бугаар катапташкы-ны чоруткан, тыва дыга болгаш арифметикага хыналда ажилдары-ны жылдырткан бис. Түннел чүтү көр-гүскенде дээр. Кызыл-оол тыва ды-малын хыналда ажилдына хей частыгынын кылган; доактын эге-зинге улуг үжүк бижирин, сестер-ин млыг бижирин, тошка салдырып дээр оон-лаа мый. Хары-лаа, лек-таптынн хей-де бижирин белед сестер-ин бижин чаап каан болду.

Мон ужурундал хыналда ажилды багай деп демектен бис. Арифмети-канын хыналда ажилдына ол-ла өөренип чижеткен бугуун кылды-ныларын болгаш болганын шып эвес боозанынла база-ла багайын алган.

Ийги классчы өөреникчи би-лип, номчуп, сапай албас болганда, алаа ол классын программанын до-лугу-биле өөренип алыры берге бо-лур. Кол ортемнер—тыва дылым, орус дылым, арифметиканын хы-налда ажилдарына тускай хемчээ-ринден ажыр частыгыларын кыл-

гаш, багайларын алыр болза, ол-ла класска артып каар апар. Чөдө-мчаш, өөреникчилер билин аажок кошмак болза, 2-ден орус класстар-га ийи, үш-лаа чылын артып каан болуу болгай.

Ковкак билдиги шак шылг өөреникчилер чүте ийги класска билин берген эвес, а харын-лаа бирги класска өөренип тур-ла-ла, оон башкылаа ол дугайын билип турган. Ол болза бирги классчыларын ла-раанынн классчы шилчилеринн инструкторларын шутт ажиллаш, өөреникчилеринн херек кырында би-лини барымдалааган баганы о-дуу.

Шынап-ла, чаз чеди харлаан чамдык уругулар боттарынын угаан сайыраанынн таллазы-биле көнүч кошмак болу. Олар үжүктөрүн, чу-рагайларын-лаа, кылдырааштын шу-гумун-лаа мылган билбес болулаар. Харын-лаа бир санын кызып тургаш өөренип каар болза, эртенге утун-ган ийги класска баргаш, чүте ном-чуп, билип, санай өөренири ийлен. Оон ийги класскага ол уругта кайы хире берге болурул мичаш...

Иччанажок бирги классчыларга дээр ол база-ла кол класс-тыр. Ол класска тускай программа бар. Ону бугаар эки номчуп, бижин, сапай өөренип алган өөреникчилер ийги классче шилчири ужураулар. Бирги класска катап олдуар чорук масалды эвес. Чүте дие мыла өөренип туралар угаанын чедишкен бо-лур (угааны четпес өөреникчилерин тускай школа хулаа алган турар). Угааны чедишкен өөреникчилер бир-ги классы доошуп үнө, а демги инструкторлар барымдалаа чүе болза, бирги класска артып каар өөреникчилер угааны четпес (чыл-даган чок болза-ла) илден ийги. Илгир уругуларын саны көнүч эрөөт болулаар.

Бирги класска өөренилген кош-мак дээр өөреникчилер программанын хемчээ-биле 20-нин иштинде санарынн кылдынын кылмып бил-лир, сестер номчуптар, диктантынн сестер частыгы-лаа бол-за бижиртер болза, ийги классче шилчилер ап болбай аан. Илгир өөреникчилер-биле ийги класска тускай немедзе кичээлдерин чорут-луп турбас болза, олар база багай өөреникчилер болу бээр чугаажок.

Бирги классчыларын билинни-лик шыналыр болганын өөренил-ге чылды төнөр чыгап турла, ном-чутурун, бижиринге база арифмети-кага хыналда ажилдарын школа дирекциясы ол школанн башкыла-рынын кирежиге-биле чорутса эки. Бугу хыналда ажилдарын школа уругуучулары башкыларын кире-жилеге-биле белегези туралы чу-гала. Ол ажилдарын түннелде келер чылгы ийги классчыларын билинни шынары билинсе бээр.

Бирги классчыларын аразында угаан таллазы-биле доу эвес, калык-шымы кошмак уругулар база өөренип турар боор-дуу. Оларын доран ыл-гап, тускай школачык өөренип чо-руулар чугула турла, ол чорунуу урөп турар таарыгалар бар.

ӨӨРҮНЧҮГ МЕДЭЭ

Бай-Тайга районун «Мурзакты» колхозунун төвү—Булуң суурун, «Талы» совхозтун салыраарынн төптери—Бай-Тал, Кызыл-Дар суу-ларын болгаш район төвү—Тээли-нин чурттагыч чону чыл келген тууду-на өзүп турар. Мон-биле че-регелешти суурлар аразына ажил-лаа, алаа-лаа, амы-хууда-лаа чорук азын-биле чонун аргыжымынн көвүдөн.

Кызыл-Мажаалыктан келген авто-бус Бай-Тал, Булуң суурларже ху-де бир-бир катар рейс кылып, пас-са-жирлерин сөөртүп турган. Биди-

Чөөн-Хемчик районун Хар-Тай-га сес чыл школазынын бирги клас-тында Ооржак Эзер-оол, Куулар Виктор, Тугуш Павел олар өөренип турар. Бо өөреникчилерин өөренип турган башкыларынн бижөөн характеристиказын база угааны четпес уластуу таллазы-биле тускай эртемниг эвес-лаа болза эчилер-ниң бижөөн справказын номчуп көргө, Ооржак Эзер-оол биле Куу-лар Виктор угааны четпес уругу-ларынн ийги группанын ийибенди-дере, а Тугуш Павел—дейдери-нинге хамаарып турар. Ооржак Эзер-оолду энир чылын-на Суг-Ас-сында угааны четпестеринн шко-лазынын эмчиси эш Очур-оолду ай-тымшкынын бугаар ол шко-лаа барып өөренип турган. Бо ду-гайын оолдун алазы Ооржак Эзер-пенге сүмелээривиске, огуун мыаар апарбай, алазын ажилын кылды-рып кыштаан болгай.

Куулар Викторанын алазы Кош-кар-оолду уруун эчилер угааны четпес кичи-дир деп бугузерип тур-ла-ла, бистин школанн бирги клас-зында өөренилсе-биле экелген. Олар чыл дугузуна кайгы-лаа чүтөгө өөренип албаан болгаш хый шак ууап, азырп турган, ону барымда-лаан, оларын ол-ла класскага пед-советтин шитирин бугаар катап олуткан.

1962—63 өөренилсе чыл эгелен турла, ук ала-нелерге уругуларын дугайын башкылар чуттаап, олар-га эки болуру-биле угааны четпес уругуларынн Суг-Асында тускай школазынын дугайын таймырлап, олче апарарын сүмелзип турган.

Иччанажок ону херекке алыр туржук, эртим ала-нелер көкпөн биле Кошкар-оол: «школа башкыла-ры бистин уругуларыстын шып эвес кичижилди турар» деп, чуга-лап турган чөдөр бар. Шынында, бо ала-нелер уругуларын өөренип алыр дээр хый хире сагыш салып турган. Олар башкыларынн хун-дууат алычанын болуп, школага бир-даа катап келгеш, уругуларынн өөренип турганын көргөн эвес. Уругу-ларынн ийи-хеп, өөренилсе херек-селери биле багай халпырып турар.

Уругуларын өөрениге чоруту та-рышкан школазынга бугурун-биле тургузаар дээр, чүте чалгыс башкы-лаа коллектини эвес, харын көдө Совет база хемчегерлер алган турар ужураг. Угусте алы кирген ала-нелерин уругуларын тускай школа-же чорубарына көдө Совет киши-пазы ол-ду. Угааны четпестеринн тускай школазын кайы-бир өөреникчилер чорудаа, ала-нелеринн мурунча ол таллазы-биле тускай эр-теминг эмчирин шилчилеге херек бооп турар. Мылг эчилер школа-зында көп, шилчиле тодалары, өөреникчилерин чоруту өйндө көр болгаш тускай шымылагы бижир болза эки. Бисте мылг эчилер дөдөйи турар.

Бо-ла бугу айтымгаар өй-шаа-нда бугу таллазы-биле шитирлет-тимес чүе болза, бистер школадан туска назмыг уругун үндүтүп, башкыныг олутуру аргавыс чок.

О. АЛДЫН-ОЛ.
Чөөн-Хемчик районун Хар-Тайга сес чыл школазынын өөренилге эр-телекчи.

Бо-ла бугу айтымгаар өй-шаа-нда бугу таллазы-биле шитирлет-тимес чүе болза, бистер школадан туска назмыг уругун үндүтүп, башкыныг олутуру аргавыс чок.

Б. БАГАЙ-ОЛ.

ЫРАККЫ ЧӨӨН ЧҮКТҮН ХОСТАЛГАНЫНДАН

БЭЭР 40 ЧЫЛ БОЛГАНЫНГА

КАЙГАМЧЫК АЛДАРНЫН ЧЕРИ

Ыраккы Чөөн чүктү даштыкы хал-дакчылардан хостаан бээр дөртөн чыл болганын совет улус бугун де-мектеп турар. Даштыкы эжелекчи-лерин туулугуна чөдөр чылча шал-каш, Россияны ажалчыларынн б-разии ол болган.

Эрге-чатырганы эжелеп алгаш, даштыкы халдакчылар болгаш ак-гвардейжилер совет болгаш партия ажилдакчыларын, кызыл-гвардейжи-лерин, Совет эрге-чатырганын хулаа көргөн бугу-ле кижилерин, эжелек-чилеринн мурунча баштарын мөгей-түп бугу-ле кижилерин каржи-деринн өзү-биле ажаллап туруп бергенин. Даштыкы халдакчылар он-он мул совет кижилерин чок кы-лып, мул-мул суурларын өрттеп, Ыраккы Чөөн чүктүн черини кай-гамчык хей байлаан үтөп турган-нар.

Иччанажок совет кижилер да-штыкы халдакчыларын болгаш ак-гвардейжилеринн мурунча дүжүп бербоонер. Даштыкы эжелекчилерге болгаш оларын ак-гвардейжи эви-лчилеринге уур чончүл сугулу дайындын Ыраккы Чөөн чүктүн ажалчы чончары Коммунист пар-тиянын уугурулазы-биле калбарт-канар.

1919 чылдын январда РКП(б)-ниң Ыраккы Чөөн чүк область ко-митети тургустунуп, ажалчы чон-чарын револют демисил чал-гайлап турган. Халдакчылар Вла-дивосток-биле кызыл-гвардиянын, харын совет девискерге «халдак-кирлер дээрин Ыраккы Чөөн чүк-түн болгаш Сибиринн коммунисти-ринге Владимир Ильич апрель 7-де тускай телеграмма-биле сагымын-да болгаш быжыг камгалалды орга-низаастарыне кийтирген. «Байдал-ды көнүч шымын кылдыр санааш, шитери ая-не шымын-биле шутт сагымын тур бис. Хооун бодал-дарга алыспанар: японнар шал-даадалар. Ол черде чылчак чок. Бугу эжелекчилер японнарга чер-де дуулаар апарлар. Иччанажок би-чи-даа оожумналыла чокка белег-кейи эгелээр болгаш шымын белег-кенер, бугу-ле куш-биле белег-кенер херек. Шып агаарлаашкы-че, дедирелеринге, кууларларын болгаш демир орук—материалдарын сөөртүп алырыне хамыктып улуг кичажейин салыр херек» — деп, В. И. Ленин айтып турган. (Чогаал-ры, т. 27, апрель 199).

Ваштычын кийтиринега хал-ры кылдыр Сибиринн коммунисти-ринн Топ куустекши комитети Сибир-инн дайын байдалында деп чарлаан. Сибиринн болгаш Ыраккы Чөөн чүктүн уугу хохорайларынн ажал-чыларын кызыл-гвардейжи отряд-ларын тургузуу турар апарган, чок-кавы суурларын адым тара-чылар болгаш халектерин бээр ол отрядтарга кирип турганар.

Эвилелер «шут-ла шунтуу» японнарга дуулаа бээрлер дээр-ин дугайында В. И. Лениннин баш бугунаар өтүр көрүшкүнү ур болбаады-ла бугун батыктаганын. Халдакчыларын каттышкан фрон-туун тургузуу алгаш, империали-стер иштиги контрреволюцияны база чегелештер. Атаманнар Семенов, Гамов, Калмыков оларын болгаш оон-лаа өскөдөрлөр ак-гвардейжи отрядтарын оларын дугайы-биле тургускан. Сибирге болгаш Ырак-кы Чөөн чүккө контрреволютуу сүлжээлери болгаш үймөкчелерин чалгыш чаттылып эгелден. 1918 чылдын күзүндө бугу Ыраккы Чөөн чүктүн черинге даштыкы бо-лаш ак-гвардейжи шериглер дигер-ген турган. Оларынн ийги салы ч-де бежен мун кичи алып турган.

Халдакчыларын болгаш ак-гвар-дейжилеринн органиастыг аг-ме-риглерин чылча шаарына ол уеде Советтеринн ол черге четир саныг чексизиг кужу чок турган. Ич-чанажок Ыраккы Чөөн чүктүн бугу девискеринге даштыкы эжелекчи-лер болгаш иштиги контрреволюция

Совет эрге-чатырганы 1918 чылдын кузунунде-ле дүжүр аргалыг бол-ганын кол чылгааларыннн б-разии ол болган.

Эрге-чатырганы эжелеп алгаш, даштыкы халдакчылар болгаш ак-гвардейжилер совет болгаш партия ажилдакчыларын, кызыл-гвардейжи-лерин, Совет эрге-чатырганын хулаа көргөн бугу-ле кижилерин, эжелек-чилеринн мурунча баштарын мөгей-түп бугу-ле кижилерин каржи-деринн өзү-биле ажаллап туруп бергенин. Даштыкы халдакчылар он-он мул совет кижилерин чок кы-лып, мул-мул суурларын өрттеп, Ыраккы Чөөн чүктүн черини кай-гамчык хей байлаан үтөп турган-нар.

Иччанажок совет кижилер да-штыкы халдакчыларын болгаш ак-гвардейжилеринн мурунча дүжүп бербоонер. Даштыкы эжелекчилерге болгаш оларын ак-гвардейжи эви-лчилеринге уур чончүл сугулу дайындын Ыраккы Чөөн чүктүн ажалчы чончары Коммунист пар-тиянын уугурулазы-биле калбарт-канар.

1919 чылдын январда РКП(б)-ниң Ыраккы Чөөн чүк область ко-митети тургустунуп, ажалчы чон-чарын револют демисил чал-гайлап турган. Халдакчылар Вла-дивосток-биле кызыл-гвардиянын, харын совет девискерге «халдак-кирлер дээрин Ыраккы Чөөн чүк-түн болгаш Сибиринн коммунисти-ринге Владимир Ильич апрель 7-де тускай телеграмма-биле сагымын-да болгаш быжыг камгалалды орга-низаастарыне кийтирген. «Байдал-ды көнүч шымын кылдыр санааш, шитери ая-не шымын-биле шутт сагымын тур бис. Хооун бодал-дарга алыспанар: японнар шал-даадалар. Ол черде чылчак чок. Бугу эжелекчилер японнарга чер-де дуулаар апарлар. Иччанажок би-чи-даа оожумналыла чокка белег-кейи эгелээр болгаш шымын белег-кенер, бугу-ле куш-биле белег-кенер херек. Шып агаарлаашкы-че, дедирелеринге, кууларларын болгаш демир орук—материалдарын сөөртүп алырыне хамыктып улуг кичажейин салыр херек» — деп, В. И. Ленин айтып турган. (Чогаал-ры, т. 27, апрель 199).

Ваштычын кийтиринега хал-ры кылдыр Сибиринн коммунисти-ринн Топ куустекши комитети Сибир-инн дайын байдалында деп чарлаан. Сибиринн болгаш Ыраккы Чөөн чүктүн уугу хохорайларынн ажал-чыларын кызыл-гвардейжи отряд-ларын тургузуу турар апарган, чок-кавы суурларын адым тара-чылар болгаш халектерин бээр ол отрядтарга кирип турганар.

Эвилелер «шут-ла шунтуу» японнарга дуулаа бээрлер дээр-ин дугайында В. И. Лениннин баш бугунаар өтүр көрүшкүнү ур болбаады-ла бугун батыктаганын. Халдакчыларын каттышкан фрон-туун тургузуу алгаш, империали-стер иштиги контрреволюцияны база чегелештер. Атаманнар Семенов, Гамов, Калмыков оларын болгаш оон-лаа өскөдөрлөр ак-гвардейжи отрядтарын оларын дугайы-биле тургускан. Сибирге болгаш Ырак-кы Чөөн чүккө контрреволютуу сүлжээлери болгаш үймөкчелерин чалгыш чаттылып эгелден. 1918 чылдын күзүндө бугу Ыраккы Чөөн чүктүн черинге даштыкы бо-лаш ак-гвардейжи шериглер дигер-ген турган. Оларынн ийги салы ч-де бежен мун кичи алып турган.

Халдакчыларын болгаш ак-гвар-дейжилеринн органиастыг аг-ме-риглерин чылча шаарына ол уеде Советтеринн ол черге четир саныг чексизиг кужу чок турган. Ич-чанажок Ыраккы Чөөн чүктүн бугу девискеринге даштыкы эжелекчи-лер болгаш иштиги контрреволюция

Совет республикага удур Антал-таын үшүк халдакчыларын 1920 чылдын апрельде эгелден. Мылан АКШ-тын, Англиянын болгаш Фран-циянын империалистеринге күтүк-турген пал Польша болгаш Брангаль халдап эгелден.

Ол болушукунар Ыраккы Чөөн чүктүн черинде байдалга база са-лдырып чедирген. Американын Кат-тышкан Штаттарынын диктемизир-инн уламында япон шериглер При-морьеде чорубаны база билингиле болгай; олар өчүк-чөгүлгөн уругу-ла чүкүшкөн турган. Япониянын хал-дакчыларын ажаллап алгаш, Ырак-кы Чөөн чүккө контрреволютуу илестер база дагы бажын ковай-тып келгенин.

Мылг байталарда Коммунист партия болгаш Совет чазак Ираккы Чөөн чүккө демир таллазы-биле бур-жаа-демектиг, иччанажок бо-ла-шевисттерге уугурулаа республика-нын тургузарын шитирген.

Балыкчы колхозчулар — ору-чкерин-лаа, саачык кыстар—па-наларын-лаа деген чуруктардан хойну көрүп болу.

Чазан, шесерлэн национал хе-ригнн синалге чүүлдеринн мурунча көрүкчүлөр үр доктар-лар, Лазо аттыг районунн Гасо-ги көдөз суурунда канай не На-дежда Кимонкович хары ам бе-жен ашкан. Оон алды холдари-ниң угулааа шесерлэнэн нацио-нал шыва тоннары, сумкалары, аичынн хептери, язы-бүрү ар-жымыларын көрүкчүлери магалар-дыр.

Надежда Ивановна Кимон-кович азы арайла шагал-ла су-рагала. Ол болуучу таланттын, мергежили ам көдөз суу-рунда аныктарга аамчылды бе-рип турар. Ол ам мыла аныктар-ниң шесер холлар болуучун уу-рун турар, оон өөреникчилеринн чамдык кылган чүүлери безин мыла дегеттинген—деп, өксүр, совод чугалады.

Нанай Иван Лазович Кылууд-ганын мылтан, халдык тозунада, даштан чонуп, синал кылган национал бонув херекселери, аяк-сава аймаа, чаш уруг кавайы, лаңца, соруул, шапка, терге, ит, аяк-деп дээр оон мастерири өзү-биле кылган чүүлдер хой.

Оручу уластуу толукан Росо-уо Очу—херэежен хеп каастан даарларынн мастери. Оон ну-суктени «Кула хев» деп, нашо-нал хеп аймаа база-ла көрүкчү-

Буферлиг күнүе (хемчээли улуг эвес болгаш шериг база политика таллазы-биле кужу кошмак, улуг ку-рунелеринн девискер таллазы-биле болгаш хамаарылагы черлеринн аразына тургустунар күнүе — РЕД) япон империалистерге уу-ру дайынны болдуруш болгаш Ыраккы Чөөн чүктү Советтеринн бугу чурту-биле дагы каттыштырыны белег-теп арганы берген. Ыраккы Чөөн чүк республиказын политика тал-лазы-биле уугурунга РКП(б) Топ Комитети ТК-нын Ыраккы Чөөн чүк бөөрүтү балылаан.

Ипоняга ууру дайындал чылдар дээр бистин партиясы болгаш оон Топ Комитети бугу-ле болдуру дег чүүлдерин кылган. Иччанажок япон империалистер алаа белегте-рин турганар. Ыраккы Чөөн чүктүн республиказы-биле дипломаттыг чу-гаалашкышыннарын чорутушаан, олар Приморьеде эжелеп алырынн планын база чажымы-биле ажаллап кылдып турганар. Апрель 5-тин ду-незиде японнар Владивостокте, На-кольск-Уссурийскиге, Хабаровскиге, Шкотове болгаш Приморьедин өс-ке-лаа хохорайларынче артиллерия болгаш пукмет-биле херептер бо-лап эгелден. Шериг Чуваленин уугуручулары С. Лазо, В. Сибирцев, А. Лүцкий оларын халдакчылар ту-дуп алгаш, ак-гвардейжилерге олар-ны замчыны берген, шак ол илет-тер ол уугуручуларын паровозтун ол салыр черинге өрттедикенер. Ийи хунуңу тургузула японнар Приморьеде он мул ажал кичини өртүп, балылаанар.

Приморьеде япон халдакчыларын халдакчыны болза, япон эжелекчи-лерден болгаш ак-гвардейжи дери-лашкынн оон ол чери бугун хос-таары дээр оон ийи-лаа берге бо-лаш үр демисел тууп турарын көр-гүсөн. Ыраккы Чөөн чүк респу-бликазынн Улусчу-револютуг армия-зынын составыне Совет чазак че-риг кестерин, боо-чепсиги, ое-чемекти, хепти болгаш команди-лаар калдырын чорутуп берген. Ыраккы Чөөн чүк республиказынын бугу чексизиг күштеринин бажы-га Пересому штурманынын маа-дыр. Кызыл Тук орленин баштай алган В. К. Бажоер турган. Чөөн чүктүн чаз тургустунган фронту-нун командиринин С. М. Серы-шевти, Шериг чуваленин кемежү-нүңе — П. П. Постышеви токуй-лаан.

Совет черден япон эжелекчи-лерин үндү сымарды болгаш оларын бугун чылча шаары дээр демисел-дин эи чугула үе-чалалары болза Володзевка болгаш Спасск дээр маа-дылгы тургушкунулар болу.

1921 чылдын төнтүзүнде ак-гвардейжилер япон империалисте-ринн дуазы-биле боттарынын кужун быжылаан болгаш шааа халдаа-ныкче шилчез. Декабрь олар Ха-баровскин эжелеп алган болгаш Барыны чүкче улам шал халда-рын оралдыккан, иччанажок ин-станциянын чогууга оларын ара-доктааткан. Маала, Амур хеминн солгай талакы эригине, Володзевка-станциянын чанынга, күштүк бы-жылаанын черлерин олар тур-гускандар. «Большевиктер Чөөн чүкче эрлп шыдаастар. Амуре к-и-рер черде Ыраккы Чөөн чүктү Ве-ренин тургускан» — деп, мылан буржаа солуннар бижип турган.

Ыраккы Чөөн чүк республиказын камгалары-биле Кызыл Армия де-вир-биле тургустунган Улусчу-ре-волютуг армия 1922 чылдын фе-вралда Володзевканын районунга маадылгы штурмун эгелден. Дөртөн гразус соок болуп, дайыннар шу-гунналар алып турла-ла, револю-туг дайынчылар чанге демирден тур-лашкыны үе шаап, дайыннын ийи-нине чаз таарып кирген, ону чылча шапкан. Володзевка ча-

Совет черден япон эжелекчи-лерин үндү сымарды болгаш оларын бугун чылча шаары дээр демисел-дин эи чугула үе-чалалары болза Володзевка болгаш Спасск дээр маа-дылгы тургушкунулар болу.

1921 чылдын төнтүзүнде ак-гвардейжилер япон империалисте-ринн дуазы-биле боттарынын кужун быжылаан болгаш шааа халдаа-ныкче шилчез. Декабрь олар Ха-баровскин эжелеп алган болгаш Барыны чүкче улам шал халда-рын оралдыккан, иччанажок ин-станциянын чогууга оларын ара-доктааткан. Маала, Амур хеминн солгай талакы эригине, Володзевка-станциянын чанынга, күштүк бы-жылаанын черлерин олар тур-гускандар. «Большевиктер Чөөн чүкче эрлп шыдаастар. Амуре к-и-рер черде Ыраккы Чөөн чүктү Ве-ренин тургускан» — деп, мылан буржаа солуннар бижип турган.

Ыраккы Чөөн чүк республиказын камгалары-биле Кызыл Армия де-вир-биле тургустунган Улусчу-ре-волютуг армия 1922 чыл

КУДР-ниң улустуң Дээди хуралынын сессиязы

ПХЕНЬЯН. (СЭТА). Октябрь 22-де улут театрга КУДР-ниң Улустуң Дээди хуралынын бирги сессиязы байырлап байдлаа аштынганын. Ында 2 муң ажыг депутаттар болгаш аалчылар олуржуп турар. Сессияга КУДР-ниң министрлер кабинетииниң чазанын чаз составын тургузар болгаш бадылаар. Улустуң Дээди хуралынын президиумун сонгуур, чингине прокурорну томуйлаар болгаш КУДР-ниң дээди шиктенчизин сонгуур.

Улустуң Дээди хуралынын даргазы Цой Вон Тхак, хуусаа тәнгенин хоблаштыр чазыткан бурун ар-гезин хуладал берип турар дуга-ында КУДР-ниң министрлер кабинетииниң даргазы Ким Ир Сениң ме-дегелини депутаттарнын мурунунга номчаан.

Он араазында, эртен сонгуула-дан бээр үнүм дургундаа КУДР-ниң чазыткан чорудуп келген ажил-чорудулганын түнөөлөрдөниң та-лазы-биле депутаттарнын санал бе-ришкини сессияга агазын.

Геологтарнын саны өзүп турар

ПЕНИН. (СЭТА). Чанчунунуң геолог институтунун түрүп келген 10 чылдарында дургундаа аңаа 6.400 мертежилдик тускай эртемчилерниң белетканын. Ону доскан кижилер хей-хай шикчил балунтеринде, эртем-шикчил албан черлеринде ажил-дап турарлар. 10 чыл болган оюн чокута чазаа деңгээлди Чанчунь ин-ституту дээди өлөөдөгө черлериниң бирозы бөлү берген. Ам ында 4.200 ажыг студенттер болгаш башкылар бар.

Геологтарны Пекинде, Чандаа, муруну-барыны Кыдаттын админист-ративтик төү Сычуандаа институт-тарда баа-ла белеткен турар. Амы уеде Кыдатта геологтар 1949 чылда тургандан 100 катап хей.

Улусчу эрге-чагырганын чыла-рында кылат геологтар чурттуң та-лазы байлаан шикчилдериниң та-лазы-биле улуг амылаа чоруткан бол-гаш геологтар аны-бүрү карталар-ны тургузган. Кыдат геологтарын аныктыгы назар байлаатчы чаз че-рлерни социализм тургузушунга бараан болдурган.

Ажылчыннарнын эп-сөткил наттыжылгазы

РИМ. (СЭТА). Италиянын ажил-чы чонкары коммунист парлаган-ны фондунга бир миллион ажил-лир ашканы кириген. Ычкангаш парлаганын пропагандалаарын хөг-мүдөр база буржуазиянын ашканал-дырып турары чус-чус солунарнын аркынында ажилчы чонкарга узур хол-мугула чылча шаваары-биле бир миллион лир ашканы чыр деп бу-дунун активтеринин мурунуга Ком-мунист партиянын тургускан со-рулгазы айтылган хуусаазындаа не-деля бурунгар бурун күөсөттин-ген.

Октябрь 27-де, субботада мамания шуут доостурунга чедир коммунист парлаганын фондунга нәш он-он миллион лир ашма немей кире деп санал турар.

Колониалдыг күрүнелерниң чалгынынын адаанда

НЬЮ-ЙОРК. СЭТА-ның корреспонденти В. Петрусенковун да-чытканы болза:

Катанганың боду томуйлатканын алган президентиниң барыны талакы күрүнелерге ажитикти кылдыр Кон-гону чарыдарынын политиканын чорудурун тургузулушкан. Од канлыг-даа чалгыс ап дугайын ды-наар белин таяну чок. Тан конго чалгыска дүжүп берипкиниң кылы-рында Чомбени албадар дөш, ка-танга кобальтны болгаш чести са-дып аларын соксадары КНО-нуң кезигүчүлери турттарга КНО-нуң чингине секретарынын хулаалезин күөсөдип турар. У Тан саналдаар чалгыс боду дээринин дугайында дагы чаз бээр Ассамблеяга дында-лы бээр билек-ле. Вашингтонун сагындырган улу чалгылаан берген. Херектин алыс утказы-биле алыр-га, шоолуг алыс ыдыг хемчег дуга-ында бодол белин Каттышкан Штаттарын чыгыртыкы бөлүктөри-ниң таарымас чоруту болдурган. Катанганы бойкоттаарына америк чазак уурауларын турар, чүте дөргө Чомбе «шору ажилдап турар» бол-гаш тәш конго чазак-биле салы ажилдаарына белем дээр аныктыг кылдыр «Нью-Йорк таймс» солун бижээ.

Катанганы бойкоттаарына уду-рулаш турар америк чазактын ту-ружун камгалагылаан. «Нью-Йорк таймс» солунунун бижээ болза: Чомбе-биле «бержарга оңдоткы», ол алыс берип, «орт-халал үндүрүр-ниң» политиканын агадай бээр чаз-зас.

Политиктиг комитетте

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). 1963 чыл-да алыр бирден алыр алыр шен-делерин соксадар дугайында Мексиканын саналы КНО-нуң ке-жигүчүлери турттарында дүң хей төлөөдөклери дөткөп турар. Ок-тябрь 22-де Кол Ассамблеянын По-литиктиг комитетиниң эртенги ху-лаалыга ол саналды Эфиопиянын, Индонезиянын, Либериянын, Моол Арат Республикасынын төлөөлери дөт-көп.

Эфиопиянын төлөөлү Габре-Эге-ниң меделгени болза: алыр алыр кү-рүнелерин турттарынын чоккыш-лаарына дуулаагы дег чаз идеялар-ны нейтралдыг турттар кириер ужураут. Ийи талазын хулаа ап болуру негелде алыр алыр шен-дел-лерин хорууру дөш делегей инспек-цияны болгаш контролон тургуза-рын ол саналдаан.

Индонезиянын дагыгы херектер министрлери орадакчызы дээр ка-дын Суениң алыр алыр чепсекти бүгү хөрүлөри ажилдарын хору-тур, оларын уутокч чок кылыр болгаш атом чок зоналарын тургу-зар дугайында керөөгө ат салыры-биле конференцияны чыдадырары-ны идеяны дөткөп турар ме-делгени меделгени. Сос нейтралдыг кү-рүнелерин бижик турттарыны хей нуруузуун дөткөп турарын алыр алыр күрүнелер барымдаан хөр ужураут, чүте дөргө алыр шен-делерин хорууру дугайында чедикшикниң чугаадыгышкына-нарга ол үндөш болган түрүп бо-лур деп идеяны бө бижик-биле холбоштырып турар дөргө ол меделгени.

МАР-нын дагыгы херектер ми-нистри Шагдаруон алыр алыр шен-делерин соксадар дугайында дугу-жулаа чепсектешикниң бүгү-ни-ти болгаш бурун дүжүренини ай-тырыш шикчилдеринге дуулааа турар ийик деп меделгени. Дугу-жулааны чедип алырына кым ша-тыктап турарын Женевада чугаа-дыгышкылар көргүскөн дөргө ол чугаалаан. Социалист турттар ду-гуржулааны чедип алырына кү-жө-нишкисиниң харамнамай турар. 8 нейтралдыг күрүнелерин бижик алыр алыр чедип алы-рына аки үндөш болуп, 18-тин Комитетинге улуг салышкын бол-ган, ыдыг боду-лаа нейтралдыг күрүнелерин болгаш социалист күрүнелериниң санал буруу ба-рыны талакы күрүнелер хулаа ал-байт турар. Барыны талакы кү-рүнелерин кажарлашкыны делегей контролонга болгаш инспекцияны-га чагылып алыш, социалист кү-рүнелерин дөткөшкөргө шик-нашкыны ажиб болдурарын чед-ип алыр соруланы салып турар деп Моолдун дагыгы херектер ми-нистри меделгени.

Тускай политиктиг комитет Мур-ну-Африка Республиканын чаз-зы-нып сок-зы ылыр алыр политиканы дугайында айтырыш чугаала-жып көөрү эртенги хуралга у-гучулаан. Сириянын, Моолдун, Ин-донезиянын, Либериянын төлөөлө-лери үндөш чонга хамарыштыр му-руну-африка сок-зы ылыр алыр-ларын ылыг көөр политиканын буруу шикши болгаш КНО-дан дагыгы хемчеглери алыры негелген.

Ойтур шаварына белем

КАИР. (СЭТА). «Аль-Ахрам» со-лунун ыдыадыл турары-биле алыр-га, сауд-Иемен кызыгарын Награ-да хей сангы сауд-нордан шериг-лер чедип келген. Сауд самолёттар бурун чепсектешикне лордан шериг-лери чус-чүзү-биле хун буруа ол районда дүжүрүп турар. КАР-ның болгаш ИАП-нын Канада каттыккан команданын эргезинде кирген меделгени чугаалап турарында ал-гыра, реаксылыг күштер Иемен республикага чаз халдашкыны кылды-биле боттарынып шериг-ле-

рия меңгезерин күштелдирип тура-рын ол херчелеп турар-дыр.

Иемен армиянын шериглери да-йынты белем байдала бурун турар болгаш кайн-даа келген калдыг-лаа агрессорга ойтур шавышкыны бе-рип шыдаар деп премьер-министрия орадакчызы аль-Бейдани ИАП-ның революстуг команданын чаву-лекин чамдык кезигүчүлери-биле кылган чөвүлө хуралга меделгени дээрин Кайрдин радиоу меңг-биле бам динваткан.

Англи шериглер Оманда дүжүртүнгөн

КАИР. (СЭТА). Персид мугула-ра Омандин эривде 6 муң англи ше-риглер дүжүртүнгөн дээрин Оман-нын ижамыны Кайрде төлөөлө-лери меделгени чугаалап турар.

«Дика хей англи шериглери дүжүртүнгөн Иеменде болушкыны-биле шуут холбошкан, а ылыгыны сөөлү негелдеа англи колонизатор-ларга узур оман патриоттарын де-миселини күштелгени ыдыг хей санын шериглери дүжүртүнгө-нин шуут чыдаагы болган» деп меделгени меделген турар.

Оманын ижамыны Кайрде төлө-лекчи Бен Хильяр Сулейман ан-гли шериглери дүжүртүнгө-биле холбоштыр англи колонизаторларын үгүлөдиге уураулашкыны ме-делгени. Персид мугула-ра рай-онунун араб улауун коргууу бол-бас деп меделгени чугаалап турар. Араб улау болуун девискезиринде англи колонизаторларын бурун сынырып удурунине база досталганы бол-ган хамарышкыны чорукту чаз-лап алырына чедип демиседа ургучу-ларинге бурун шиктирген.

КУБАНЫН ЭРИКТЕРИНДЕ ДАЙЗЫНАР

ЛОНДОН. (СЭТА). АКШ-та ижөө турар контрреволюстлар Кубанын эриктеринде араатаныг үгүлөдиге-рин ургучулушкан. Рейтер агент-лидин корреспондентииниң Сан-Хоседе динатканы-биле алыр-га, куба контрреволюстларын «Аль-

фа-66» деп организацианын тө-лөөлө-лери дөткөшкөргө ол орга-низацианын судноларын «англи са-дыг судноларын аныра-биле» да-йыг кикриккенер. Он сөзү-биле алыр-га, «Кубанын девискез суга-лары алган садыг судноларын-га калдар болган порттарда англи ка-ныг-даа судноларын чаз тешири-ук организацианын судноларын мурунуга тургускан.

КНО-нуң туржун хей-хей турт-тарын төлөөлөри кайгап турарлар. Чилжа, КНО-нуң Конгода төлө-лекчи Чомбеде алыс кылып турар барыны талакы бүгү-ле халези-лекчилери барык-ла шуутурун би-лирлер, мычала-даа оларын үндү-рүп чорудуры-биле чүтү-даа кыл-байт турар. КНО-нуң шериглери ба-рыны талакы бүгү-ле халези-лекчи-лери Конгода арылганы деп Аймыа чок чорукту Чөвүлөди ажи-чылмы-на дөткөшкөп болгаш.

Мычала-даа КНО Конгода бай-далы омади-биле чүтү-даа кыл-байт, фактылар дагылаарын ро-люн күөсөдир-биле кылыгаарла-тыны туруры хараадагыч.

Өске талазында, КНО-нуң төлө-лекчилери диймэ алыс бажыны-ны кылып эгелей бээр билек-ле. Ба-рыны талакы колониалдыг күрү-нелер оларга шалтыкташкыны та-варыштырып турарлар. Конгонуң чарышкыны менгелдери бол-гаш алыс боттарынын чалгачы Чомбени хөвөр арттылары иже-ри-листер күөп турар.

Конго кризисинин кол чыдаа-гыны ында болуп турар деп, африка турттарын төлөөлөклери КНО-нуң индиринин зытып турарлар. Конгонуң херектеринге колониалдыг күрүнелерин холгаарлаар чоруту чок кылыры, хей каныгдалыг ол чурттуң улаууна бодуна келер үнөш боду тодаргайлаарынын бол-дунар аргазын бээрин олар шик-тирдиң негеп турарлар.

РЕДАКЦИЯНЫН АДРЕСИ: Кызыл, Шетивкин-Коваченко кудумчуу бажы № 3. ТЕЛЕФОНАНЫ: редакторун 24-63, редакторун орадакчызынын 35-24, пропаганда кылганын 23-54, харысагалыг секретарынын болгаш харысагалыг дөжүрүшүн 23-35, калжа ажил-агы кылганын 25-38, партияны амырал болгаш култура амырал калгистеринин 37-13, шикти информация кылганын 20-60, чазга болгаш совет туугузу калгистеринин 21-27, үзөтүр болгаш транспорт кылганын 22-64, бухгалтериянын 31-75, корректорларын 21-47. Солун келбей барганга 32-75 телефонго долгаар.

Өске чурттан төрөөн черинде ээп келген

ЧУРУКТАРДА: Көжүп келген казактар. Дорфей Кириллович Гуля (оң талазында) орус бажыны бижик немчүп билер. Ону Илья Васильевич сонгуура-биле ыдыаа тур.

Удгич комсомолчу Лидия Мо-гильная (солгай талазында) ви-ноград ажаал алышкынында ажилдап турар казак Евдоким Тимофеевна Сивикова ажил-дап кылган чүүлдерин санап тур.

Кырган казак Манул Василь-евич Дранов бодуноң огуноң огу Федя-биле бажында кады өө-рөшүп турар. Башкы Галина Ла-пина оларга дуулап тур.

(Адаанда чуруктар).

СЭТА-нын фотокарналары.

СТАВРОПОЛЬ КРАЙ. Орус ка-зактарнын көшкөн улау бөлү чокута чаз Турциянын Совет Эки-линеде ээп келген. Бистинг фото корреспондентиниң казактарнын доктаамат чурттаары-биле чед-бергени черлери Левонкумун бол-гаш бургу-Малжарын совхоз-тарына чоран. Совхозтарнын ажилдашкылары боттарынын ала-чуртчуларын өт-бүзөшкө чылы-биле хулаа ап, оларга ажилда-рыш болгаш чурттаар бажыларын берип, кичөөнеланг сатып салган.

Ставропольдун байлак хулаа-рында киж бөрүзү бодуноң са-гыжына таарышкан ажилдап кы-лып турар. Казактар ажилда-рыш чачкыкан улус, а төрөн черинге куш-ажыл дагыткыла өс-ке черге болаарга муң катап та-арымалыг. Көжүп келген киж-лериң уруулары ам беким совет школаларда өөрөшүп турар. Бүгү назында бижик билбес чоран кыргынар уруулардан чылып ка-арын күзөшүп турар, а олар уруу-ларынын уруулары-биле үжүктү өөрөшүп турар. Казактарга чаз өөрүшкүлүг амыралга эгелген.

Көжүп келгенин ажилдап турары виноград шөлдеринге тө-рөөн черинге келгеш өөрөшүп ал-ган чаз ырлар казактарнын эри-млары-биле чегелештир ыдыа-лып турар. Совхозтарнын паркта-рында ажил соонда аныктар холгуду даштанып турар. А ак са-дыг кыргынар боттарынын бо-лааларын солчуп, кезир үсүн планнарын тургузуп турарлар.

ГИБЕРТ УОЛКЕР СОВЕТ ЗВИЛЕЛИНГЕ АРТТАР ДЕП ШИИТИЛЭЭН

Австралиянын ССРЭ-де элчин че-ринин ажилдакчызы, Великобританиянын Гиберт Уолкер Совет эрге-чагыргаларын анык кылган. Политиктиг чылаагаарын ужурудан капитализм чурттарж, оң иштинде Великобританияга азы Британ кады ажилдакчынын өс-ке-даа кайн-бир чуртун меңг деп, оларын күзөшүп турар мен деп, ол меделгени. ССРЭ-ге доктаамал чурт-таары-биле арттары аңаа чөпсөзү-рин бө дөткөш. Ол айтырымы амы уеде-хамарышкан совет эрге-чагыр-газар көрүп турар.

(СЭТА).

Совет динамочулар

БУХАРЕСТ. (СЭТА). Гимназия талазы-биле динамо командаларын үлүкү делегей маргылазы Румыния-нын найысмадагы эркен болгаш ССРЭ-ниң эр болгаш хөжөөн улус-тун «Динамо» командалары тийлеш. Эр улустун командаларын аразында ийги болгаш үлүкү черлери Румыниянын болгаш Польшанын гим-назчылары, хөжөөнлери — ГДР-ниң болгаш Румыниянын гимназчы-лары ээлген.

Хөл-шыдыраа талазы-биле чемпионат

ЛЕНИНГРАД. (СЭТА-ның тускай корреспонденти Я. Рохлин). Ленин-градтын бирги беш чыл аттыг Куль-тура ордузунун задырында ССРЭ-нин чемпионоарын алдын медал-дары дөш, хөл-шыдыраанын шы-рас командаларын тоску маргыла-дазы ургучулар турар.

Бир эвес баштайкы салымга Ленинградтын болгаш Украинанын дуржулагы командалары бурун-гаартай берген турган болза, ийги салымга хушун «маадыр» Россия Федерациянын шиктиг команд-зы болган. Бо анык коллективни Москва команданы-биле ужуражыш-

кыны чидиг демиселге эркен бол-гаш найысмадагы шиктирчылар аштырган.

Мастер Антошин (РОСФСР) гросс-мейстер Васюковту тийлеш, а мас-терге кандидат Захаров (РОСФСР) Ду-бинский (Москва) удул алган. Смыслов—Полугаевский, Холмов—Бронштейн, Белавенко—Колосов, Коноплева—Степанов оларын ужу-ражышкыны хайым болуп доола-ган. Мисвантин команданында кара чангыс тийлештен гроссмейстер Авербах мастер Крогус-биле ойлаш чедип алган.

Ам дөргөнде сан РОСФСР-ниң ко-манданыга ажитикти кылдыр 4:3 болуп турар. Ыдыг болза-даа бө улуг эвес артык сан төндүр ойла-шап улус салгыны дооскан союда алыс көвүдөр апар, чүз дөргө, РОСФСР-ниң команданы аңаа 2—2,5 саны алыр аргалыг аарган.

Латвиянын болгаш Ленинград-тын командаларын ужуражыш-кыны шиктиг болган. Гроссмейстер Таль—Спаский оларын салым 20 көштө-ле хайым болган. Анык мас-тер Клован (Латвия) хоочун шыд-ыраалы—гроссмейстер Толушка аш-тырышкыны хенертен таварыш-тырган. Ол маргылаанын баштайгы түнөөдө Ленинградчыларга ажит-тык болуп—4,5:2,5 болган.

Литва-биле маргылаага Украина-нын команданы мурун, 2,5:1,5 са-ны болгаш бир сонгаарлакан са-дыгыг болуп турар. Белоруссиянын команданы Молдавиянын шыдыра-чылары 4,5:1,5 сага удул алган (сонгаарлааткан дөт салым бажы бар).

Результат Д. Б. БАЙЫР-ОЛ.

Республикага АГААР-ВОЙДУСТУН байдалы

Бөгүн республикага болгаш Кы-зылга булутатылган каап турар, чазышкын шоолуг эвес хун болур. Хат

ой-тамында, дагыт чамдык черлерге динаткы. Агаарын температура: республикага—6—11, а Кызылга—6—8 градус чыгыт.

ЧУНАР БАЖЫНЫН УЖУР-ДУЗАЗЫ

Чунар бажыны кижиниң кадымы болгаш күш-чылдыны бижы-лаар, кештиң ажилдарын кы-жидер, нерия системанын, кеш-тиң меделер организмдин дады-тырар.

Мага-боттуң чыгыт бээр, үс болгаш дер ылыдарын үндүр-е көвүдөр. Хан эргилез болгаш бодумелер солшуттары экижир. Иженин кыскалыг болгаш сарыг үндүрери эвээр-ээр, нем бекостарын шиктээлп алары арбылаар.

Чүстери болгаш шынганыры хоочураан ремастикниң, ради-кулит, семис аарыг, думчу бол-гаш боосаазы катарлыг, бров-хитиг, өске-даа ыны аарыг киж-илер чунар бажыга чунарга эки түнөөлөрдө болуп, Чунар бажыга чунган соонда кижиниң нити байдалы экижир, боду омак-сергек апаар.

Кештиң карталган кезекчи-гештерин, чурттан болгаш хи-рин, микробтарын арылдырарын-га чунар бажыны ийикте чуулаа саванын ажиллаш, мага-ботту саванын дүртүтүүшү-биле эки дүртүтүүчү чунар.

Чунар бажыга чунган соонда, кижиниң дөш дулаалынын чепсектешири дүргөн болур.

Ийг бустуг черге 10 минута шиктирары-биле катал 45 ми-нуттаа эвээр эвес уе дургунда чунар херек 35—38 градус чы-лыг суг экижыт.

Чунар бажы — аарыгарга таварыш бээрден чалганынын эң аки аргазы.

Ийг бус-биле шиктирарын улагыт ажиллаш. Бус-биле шиктирарга организмдин ажил-дылар тыгыздары болгаш бодумелер солшуттары күштел-дир. Дер хей үнөргө бүүрөктөр-нин ажилдаары чингээр.

Хан иштинки организмдин кеш-тиң дөш-суулары чөшкө уер, ийчанынган хан эргилезин хө-рө-лү болушкуну арталкы болгаш хан эргилезин экижир.

Ийг буска ойталап чыл шал-тыгыр херек, мага-боду чед-биш-биле чула каткыгарга мас-саят каткыган, тыргынганы дөт болур. Ол арага мага-ботту нити-биле дык бажылаар. Температура аажок өскөргөндө, дөргө организмдин чыгыт таарыштар аппаратынын ажил-дыларын шуудалар болгаш бижылаар, хан бажыныкынын, кадык кижиниң чүрөөн ажил-даарына эки болур.

Ийг бус-биле шалтаныр бе-тинде бажы чугбас. Арыш бол-гаш бажы соок суг-биле өттү-рүп ийикте ону суг-биле өт-түргөн аржым-биле аржымла-нып ап болур. Бус-биле шалтан-гыс соонда чыгыт-булун суг-биле бодуна чыгыт-булун, оон бажыне соок суг чалгынгаш, мага-боду аңаа чүп эгелээр.

Арааш эдан ийп турар киж-илер, чүрээ аарыг, артеросклероз, судал дамылар атеро-матозуг өскөргөнгө, аневризм,

хан хөвээр аарыг кижилер ийг бус-биле чунар бажыга шалтан-гыс болбас. Экине, иштинки ор-ганын, сөөк-лааа туберкулез, тул, кызылраал чылдактарыг, карак, кулаа аарыг кижилер бус-биле шалтангыс болбас.

Эрик болгаш алкоголь аарыг кижилер чунар бажыга чууну-тура ийг бус-биле шалтанмас. Бус-биле шалтангыр организм аажок дүймөдү.

Бичи урууларын ийг бус-биле шалтан болбас! Чаш уруугуң дорутуу сулар, сылдымчал организмне ыдыг шалтангыш-кын хоралыг.

Улаткан ызылгы, арааш чаз сеген кижилер чунар бажыга чунар болгаш ийг бус-биле шалтангыш, оларын чалгыт ажиллаар.

Ийг бус-биле шалтангырга мээ дамыларын хан эрин эрттер долар болгаш амын бажыны-кыны улагалар аймыл таварыш болур. Артеросклероз болгаш хан хөвээр аарыг кижилерин хан дамылар чарылгалаш, мээге хан аттыга берип болур.

РЕСПУБЛИКАНЫН САНИТАР-ЧЫРДЫШКЫН БАЖЫНЫ

Кызыл хоорайнын Авиация кудум-чуунун № 10 бажыда чурттап турар Г. П. Глушков Красвоармей-ска кудумчуунун № 184 бажыда

чурттан турар Т. П. Глушковадан чарлар дугайында херек кодуту-турар Г. П. Глушков. Красвоармей-ска кудумчуунун № 184 бажыда

Улут-Хем районун «Х Улут хура» колхозунун улут зоотехни-ги НАДЕЖДА ПЕТРОВНА ЗАЛИПУХИНА бодуң албан-хулаалезин күөсөдир чораш, аймылга таварыш, ааске мичеңи-биле холбоштыр, оон негизге болгаш төрөдөшкө колхоз баштаар чери, колхозта партия болгаш комсомол органи-зация хан кадымын илгерилеп тур.